

léksort nyújt. Az egyik az a bonyolult dialektikus folyamat, amelyben a forradalmi tömegek létrehozzák a forradalom élcsapatát és a forradalmi élcsapat megszervezi, vezeti a forradalmi tömegeket. Ebben a keretben a központi kérdés a hétköznapi problémák és a forradalmi célok közti viszony, amit a mi forradalmunk olyan sikeresen oldott meg, ma pedig megannyi kommunista párt számára a társadalmi átalakulás felé haladás, sőt nem egy esetben a fennmaradás központi problémája. A másik pedig a többi haladó erővel való szövetkezés bonyolult kérdése, ami a Žarko Zrenjanin által feldolgozott korszakban a pártélet fontos problémája volt, ma pedig az eurokommunista pártok számára talán a legfontosabb kérdés.

A történészek és a történelmi kérdéseket izgalommal boncolgató, a tegnapot a mában is keresők, a holnaphoz útmutatást kutatók, a marxista elmélet számos mai időszzerű kérdését tanulmányozók hasznos könyvet kaptak Žarko Zrenjanin munkáinak ezzel a gyűjteményével. És tanulságként egy hasznos útmutatást is kapnak: a kommunisták számára a gyakorlat minden lépése elmélyült elméleti felkészülést és tanulmányozást igényel, amiből egyformán ered az a követelmény, hogy a kommunista nem veszhet el a hétköznapi pragmatizmusában, és hogy az élcsapatot elsősorban a problémáknak a forradalmi elméletet szem előtt tartó tudatos megközelítése teszi élcsapatává.

BALINT István

KRÓNIKA VAGY REGÉNY? FELIDÉZÉS VAGY MEGIDÉZÉS?

Dobai Péter: *Vadon*, Magvető, Budapest, 1982.

Több tényező játszott közre abban, hogy a *Vadont* várakozással vegyük kézbe. Korábbi történelmi regénye, a *Csontmolnárok* (1974) kapcsán új szempontokat nyertünk a mai magyar regény és a történelmi tematika összefüggéséhez. A *Csontmolnárokban* Dobai más módon tematizálta a történelmi anyagot, kérdéskört, mint Mészöly, Lengyel, Esterházy vagy Nádas, szemlélete azonban e vonulathoz közelítette. Alcíme szerint „Egy múlt századi magyar regény” kívánt lenni, e kívánalomhoz idomította a regénynyelvet, melyből hatásos stilizáló-archaizáló elegancia bontakozott ki. Példaszerű tömörítést, ökonómiát érvényesített a kompozícióban, önálló szemléletet a regényvilág kiépítésében. Az ábrázolás inadekvát követelményét megjelenítéses közlés-móddal váltotta fel, túlnyomórészt párbeszédes-dramatizált szöveget, diszkurzív regényfelületet alkotott, az egyéni szólamok szembesítésével, hőseinek beszélgetésével mentesítette a szerkezetet a szélességben terjedő regényalakítás veszélyeitől s drámai összetartottságban mutatta fel a történet helyzetsorát. A

szemléletmód arányos alakító eljárásokkal és formáló elvekkel találkozott. A regény, mint emlékezetes, a 48-as szabadságharc hőseinek emigrációját járja körül, a színhely a törökországi Viddin, Aleppo; Dobai a „forradalmárság típusvizsgálatára” *összpontosít*. E mostani regény a témakört a nyugati szabadságharcos emigráció látószögéből közelíti meg. A problematika rokonsága, a történelmi időszak azonossága a két regény együttolvasására vagy legalábbis a kisregény újbóli földidézésére készíti az olvasót. Az egybevetés nyomán még határozottabban kirajzolódnak a *Csontmolnárok* arányosságai s élesebben fogalmazódnak meg kérdéseink a *Vadonnal* kapcsolatban.

A cselekmény időpontja 1859, a történet a magyar forradalmárok itáliai tartozkodási helyeiről indul, az alpesi Aostától Genuáig, Turinig, a Ligur-tengerig, majd a hosszadalmas tengeri-folyami úton, a genuai kikötőtől Antibes-on, Konstantinápolyon, a Duna-deltán át a Drávaig, Somogy vármegye erdős térségéig követi a hősokeket. A vázolt út az itáliai Magyar Légióból Magyarországra bevetett harcosok útja. A történet hősei — kevés kivétellel — a történelem hősei, Kossuth Lajos s a vele együtt nyugatra menekült vezérkari tisztek, altisztek, katonák, akik Garibaldi csapatával együtt harcolnak az itáliai hadszíntéren, valamint a francia és a piemonti egyesített vezérkar irányítása alatt háborút viselnek Habsburg-Ausztria ellen. A Magyar Légió vezetőinek terve sajátos kiképzésben részesíteni egyes gerilla alakulatokat, melyek behatolva Magyarország területére akciókkal ismét életre hívják a magyar szabadságharc eszméjét és gyengítik az elnyomó hatalmat, míg általános felkelésre terjed a mozgalom. A regény Batiszy Kristóf honvéd százados alakját állítja előtérbe, ő az, akit a magyarországi bevetésre kijelöl a vezérkar s az ő kockázattal teli, „kalandos” útját követi a történet a jelzett kiindulóponttól a végpontig, a százados kivégzéséig. A választ igénylő kérdés: hogyan?

A regényforma természetéből következően nemcsak e szálra figyelve, nemcsak a kalandvonalat kísérve, hanem epizodikus, kitérős, átkapcsolásos, helyenként szimultaneitást eszközlő *ábrázoló* módszerrel. Kísérlet történik tehát a hagyományelvű, extenzív kiterjedésű, széles medrű, ábrázolás-központú nagyregény-fejlesztés visszavételére. Ez az igény tapintható a felkészülésben, az „anyagmozgatásban”, az elbeszélői eljárások, a közlésmód, a világmodellálás szintjén. Nehéz feladat, de semmiképpen sem vitatható igény; az intenciók és a megvalósítás meg nem felelése annál inkább. A *Vadon* szerzőjének törekvéseivel (műfajvisszaállítás, nagy jelentőségű témaanyag, állásfoglalásra készítő történelmi kérdések, dokumentumérvény, tényhűség, korszak-, atmoszféra-, szellemiség-megidézés, rekonstrukció) nem kívánok egy más elvárásrendszer vagy regénykoncepciót szembevetni; de semmiképpen sem feledkezhetünk meg az új magyar regénynek azon felismeréseiről, amelyek az ábrázolás, az in extenso elbeszélésmód, a téma, az elbeszélő evidenciájának kérdésessé

válására és megszüntetésére vonatkoznak. Maga Dobai sem feledkezett meg ezekről a *Csontmólnárokat* írva. A tapasztalat azt mutatja, egyes igen jelentős művek a *Vadonétól* alapjában eltérő magatartásmódok és regényszemlélet érvényesítése nyomán tudtak áthatolni nemcsak a nagy történelmi mítoszok és kvázi-mítoszok sűrűjén, hanem magát a regényt s a regényre irányuló elképzeléseket kodifikáló, érvényét veszített szempontrendszeren is.

A történelemmel, a nem megélttel ott tudott a regény termékeny párbeszédet felvenni, ahol nem az *alakítás*, az állítás, a kijelentés teremtő gesztusával fordult feléje, hanem a relativizálás, a *viszonyba* állítás, a kérdés, a rákérdezés, az ellenpontozás termékenyítő kételyével. Nem a pont, hanem a kérdőjel e magatartás jel-kepe. S e magatartást következetesebben vitte végig néhány új magyar regény a történelmi kérdéskörön, mint a jelenkorin, a társadalmin, az időszerűn még akkor is, ha legtöbbjük nem tételes történelmi regény s a történelmi szólam csak egyike a regényszólamoknak. Úgy tűnik, a *Vadon* esetében bizonyos eszmei-szemléleti kérdések megoldatlansága vagy e kérdések megfogalmazatlansága hat vissza a forma egyenetlenségeire s a vállalkozás elhibázottságára. Dobait változatlanul a nagy történelem izgatja, a levéltárakból, dokumentumokból, levelekből, feljegyzésekből, emlékiratokból rekonstruálható összkép, az *írott történelem*. Az írott történelem mögött, az eseményekből és nagy dátumokból markánsan kiváló váz alatt, az *íratlan történelemben* jelöli ki a regényírás terepét. A ténfelosztás nyilvánvaló: az előbbi a *történetírás* kötelessége, az utóbbi a *krónikáé* vagy a *regényírásé* (lehet). Adathűség, tényhűség, eseményrögzítés: a *krónikaírás* vezérelvei. Tárgyilagosság és pontosság — a szaktanulmányé. Mindebből van, sok van a *Vadonban*. Több, mint amit a tény és krónika természetes egymásra vonatkoztatását megszüntető, fiktív közeget létesítő regény elbír. Ebben a geometriában a legnehezebben körülhatárolható fluidum éppen a regényfikció. Olyan műveknél, melyek közvetlenül valós tényanyagra, szemlélyekre, eseményekre alapoznak, nehezen haladható meg a regényszerűsített *krónika* élménye: a fikció nem az anyaggal magával, magából születik, hanem a *krónikára* projektálódik. E projekció alakot és eseményt beemelhet egy fikciós világba, gyakorlati ismereteket aligha. A szerző bámulatatos történelmi, hadászati, harcászati, térképészeti, természet- és vízrajzi, hajózási ismeretei elsőrendű olvasásélményt eredményeznek, de nem válnak a nagyszerűen elvszerűen, célszerűen működtetett elemeivé. Határozott formateremtő elvek által vezérelt, szuverén anyagformálás e sokrétű empiriát maga alá rendelte volna s nem halmozásként, kitérőként, részletezett háttérelmekként szerepeltette volna, hanem narratív funkciójú leírásokként. E betétek így mint nyelvileg-tárgyilag hiteles, sajátos atmoszférájú állóképeket rögzítjük. Hatásos és emlékeztető a regénynek e vonulata, hajlékony a katonai egyenruhákat, hadihajókat, fegyvereket, természeti világot festő nyelv... De vajon nem

növekszik-e ezzel is a regény információöozöne? Nem gyengül-e a funkcionálisitása? Nem lazul-e erőteljes értéksugallatokkal össze nem fogott koherenciája? S a távolabbra mutató kérdések: miért lenne meggyőzőbb egy múltbeli eseménysor, ha az minden ízében hitelesen felidézett s nemcsak elemi erővel, kihagyásosan megidézett? Tényleg evidencia lenne *ismét*, hogy szerves történet van, hogy a történet extenzív totalitásként van, s mint ilyen elmondható? Van olyan nem is mindentudó, hanem mindenható elbeszélő, aki erre vállalkozhat? Minek nevében? Az elbeszélhetőséget, regényfunkciót illetően mások és szkeptikusabbak is új regénypoétika megítélésai, mint a Dobaiéi.

A *Vadon* több helyen tételszerűen érinti a történelemnek és a jelennek a vonatkozásait: Kossuth-ról, az „önfeledt emlékezőről” van szó, aki — gyakorlatias rendelkezései kapcsán a pillanatról megfeledkezve, rendszerint hosszas emlékezéssel tartja vissza kifelé induló tisztjeit — „mintha eltűnt, holt alakok megidézésével, befejezett helyzetek újraértékelésével akarta volna a múltakat a jelen hasznába venni, ahelyett hogy a jelent elemezte volna, mely az egymást követő pillanatok és szavak sorával egyenes úton fordul a múltba úgy, hogy szemünk előtt, kezünk között: *múlttá lesz* — ...” (435) S még pontosabban fogalmaz a regény — itt már nem Kossuth kapcsán, hanem Kossuth-tal: „A történelemnek csak a jelenben van ajzó és aktív központosultsága, ez meghatározóan kihat a jövőre, de semmiféle aktivitása nincs a történelemnek a *múltban*, mindabban, amit maga mögött hagyott, nincs többé cselekvő „igeidő”, nincs még egy megjelenés, egy második fellépés, vagy egy „Rückblick”, igen, az lehetséges, végső soron a múlt is *távlatnak* fogható fel, sőt könnyű, elhamvadt, kiégett távlatnak, amelyben már nincs harc — szavak vannak —, nincs sem erőszakos, sem kompromisszumos módosítás. Éppen azaz a paradoxonnal létezik a múlt összes szála a jelen vetélőjében, hogy nincsen, hogy ezek képzelt szálak, elfolyt vonalak csupán.” (411) E tiszta gondolat sor fogalmaztatja meg a kérdést: vajon hol tapintható a *Vadon* történetének „ajzó és aktív” jelenbeli „központosultsága”? A történet mítikus magasabbrendűségében, a regényhősök progresszív irányultságában, áldozatában, a szabadságeszme, a szabadságvesztés toposzában mint időtlen aktualitású eszmében? A gerillamagatartás és morál fölöttébb időszerű tartalmaiban? Ehhez a parabolisztikus átmutatás gesztusai szükségesek, melyeket nem észlelünk a *Vadon* textúrájában. A történelemnek a *Vadon* által kiemelt metszete és időszelete sok más kornál több olyan „fonalat” szőtt egybe, melyért kár, hogy „elfolyt” a regény parttalanul széles medrében.

THOMKA Beáta